

Rakurs

Akif Musayev,
Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin
Vergi siyasəti və strateji araşdırmalar Baş İdarəsinin rəisi

Mikroiqtisadi səviyyədə vergi siyasəti

Qeyri-diskriminasiya xarakterli vergi siyasətinin həyata keçirilməsi bir tərəfdən makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsi məqsədi daşıyarsa, digər tərəfdən də mikroiqtisadi səviyyədə fəaliyyət göstərən müxtəlif sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinin aktivliyinin stimullaşdırılmasına şərait yaradır. Qeyri-diskriminasiya xarakterli vergi siyasəti makroiqtisadi səviyyədə vergi yükünün formalaşmasına, mikroiqtisadi səviyyədə isə müəssisələrin iqtisadi göstəricilərinə vergilərin təsir dərəcəsini ifadə edir.

Mikroiqtisadi səviyyədə vergilər sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinə, onların iradələrindən asılı olmayaraq, kənar amil kimi təsir edir. Ona görə də mikroiqtisadi səviyyədə vergi siyasətinin əsas məqsədi həm sahibkarlıq subyektlərinə vergi təzyiqini azaltmaq və sahibkarlıq fəaliyyətini genişləndirmələri üçün zəruri olan dövrüyyə vəsaitlərinin çox hissəsinin onların öz sərəncamlarında qalmasını təmin etmək, həm də sahibkarlıq subyektlərinin öz öhdəliklərini yerinə yetirmələri üçün maksimum münbit mühit yaratmaqdır.

Makro səviyyədəki iqtisadiyyatın vergi yükündən fərqli olaraq burada sahibkarlıq subyektlərinə vergi təzyiqi onların mənfəətində faizlə ümumi vergi dərəcəsi şəklində müəyyən edilir. Bu halda fərz edilir ki, həmin dərəcə mənfəət, ƏDV, sosial sığorta ayırmaları, əmlak, torpaq və yol vergilərini əvəz edir.

Ən sadə vergi mexanizmlərindən biri sabit vergi dərəcələrinə əsaslanan mexanizmdir. Bu vergi mexanizmlərinə əsasən, istehsalçının sərəncamında qalan gəlir onun iqtisadi fəaliyyətindən birbaşa asılı olur. Bu halda istehsalçı sərəncamda qalan mənfəəti artırmaq məqsədilə xərcləri azaltmağa, gəliri isə artırmağa çalışır. Yəni istehsalçı ucuz qiymətə istehsal edib baha qiymətə satmağa çalışır. Bu zaman «ucuz-baha» prinsipi fəaliyyət göstərir. Məhsulun baha satılmasının qarşısının alınması üçün müəssisənin rentabelliyyətinə məhdudiyyət qoyula bilər. Bu halda müəssisə həmin son hədd rentabelliyyətini keçirsə, ona cərimə sanksiyaları tətbiq edilir və müəssisə son hədd rentabelliyyətini keçməmək üçün xərclərini artırmalı olur. Xərclərin artması məhsulun keyfiyyətini yüksəltməklə yanaşı, onun bahalaşmasına gətirir və «baha-baha» prinsipi meydana gəlir. Bu vergi mexanizmlərindən hansının daha səmərəli olmasını demək o qədər də asan deyildir. Belə ki, «ucuz-baha» mexanizmində müəssisələr xərclərini azaltmağa çalışır. Bu, bir tərəfdən əməkhaqqı fondunu məhdudlaşdırır və son nəticədə sahibkarlar işçilərin əməkhaqqının artmasında maraqlı olmurlar, digər tərəfdən müəssisələrin sərəncamında qalan gəlirləri, pul vəsaitlərini artırmaqla rəqabətqabiliyyətli mühitin zəif olduğu şəraitdə inflyasiya mənbələri yaradır. «Baha-baha» vergi mexanizmi müəssisələrin gəlir və xərcləri arasındakı fərqləri azaldır və son nəticədə əhalinin gəlirlərindəki sosial-iqtisadi diferensiasiyayı aşağı salır. Sosial baxımdan bu vergi mexanizmi qəbul edilən olsa da, iqtisadi baxımdan səmərəsiz olur və şirkətlərin yüksək gəlir əldə etmək motivasiyasını məhdudlaşdırır.

Göründüyü kimi, hər iki vergi mexanizminin müsbət və mənfi cəhətləri var və bunlardan hansının tətbiq edilməsinin məqsədəuyğun olduğunu demək çətinidir. Lakin istər sosial, istərsə də iqtisadi baxımdan cəmiyyət üçün ən əlverişli vergi mexanizmi «ucuz-ucuz» prinsipinə əsaslanan mexanizmdir. Bu vergi mexanizmi bir tərəfdən ucuz istehsalı stimullaşdırmaqla müəssisələrin xərclərini azaldır, digər tərəfdən əhalinin alıcılıq qabiliyyəti nəzərə alınmaqla istehlak qabiliyyətli tələbi artırır. Lakin bu vergi mexanizminin tətbiqini rentabelliyyətin son hədd meylinin sabit yox, dəyişən olduğu halda həyata keçirmək mümkündür. Lakin bu zaman vergi mexanizmlərinin texnologiyaları çətinləşir, bəzi hallarda isə onu həyata keçirmək mümkün olmur.

Göründüyü kimi, vergi mexanizmlərini dəyişdirməklə müxtəlif tipli inkişaf modellərini stimullaşdırmaq mümkündür.

